

11

PREU EXEMPLAR 8 €

les garrotxes

www.garrotxes.cat

DOSSIER

MESTRES I ESCOLES

50 planes dedicades als homes i les dones a qui va tocar educar o aprendre en uns temps en què l'ensenyament es feia en unes condicions molt precàries, sobretot a les zones rurals

CONVERSA

Miquel Callís

EMPRESARI AVÍCOLA
BANYOLÍ QUE VA
COMENÇAR FENT
MERCATS

PRIMERS RELLEUS

Susanna Rafart

RETRAT DE FAMÍLIA

L'Antiga del Corb

ELS MASÓ SÓN ELS
MASOVERS D'AQUESTA
CASA PROPIETAT DE LA
FAMÍLIA VAYREDA

PERFILS

Narcís Mayolas

PAGÈS I CARTER DE
FONTCOBERTA

Salvador Jou

ANTIC FLEQUER DE
LES PRESSES I LECTOR
EMPEDREÏT

Pere Juncà

PASTOR DE TREGURÀ
QUE ENCARA PRÀCTICA
LA TRANSHUMÀNCIA

INDRET

Palol de Revardit

UNA MIRADA
EN EL PAISATGE

**La Salut de Sant
Feliu de Pallerols**

A PEU

**Pel comtat
de Besalú**

El Montfalgars

D'ACORD, PARLEM
DE LA CULTURA
DE L'AIGUA.

PERÒ COMENCEM
PEL PRINCIPI.

Segur que una pagesa de fa dos segles podria donar-te lliçons sobre coses que ara ens semblen molt modernes: la cultura de l'esforç, el reciclatge, el valor de l'aigua o la sostenibilitat. Vine a comprovar-ho al Museu de la Vida Rural i descobreix un dels discursos museogràfics més moderns i més ben treballats del nostre país. Un museu que, mitjançant les instal·lacions més innovadores, s'encarrega de refrescar-nos alguns valors que vénen d'antig, però que cal tenir presents per encarar bé el futur.

MUSEU
VIDA RURAL
L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

www.museuvidarural.cat / info@museuvidarural.cat / T. 977 870 576

PER SABER ON ANEM,
CAL SABER D'ON VENIM

DIRECTOR >

Ramon Estéban
ramon@garrotxes.cat

COORDINADOR PLA DE L'ESTANY >

Guerau Palmada

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
revista@garrotxes.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >

Telèfon 972 46 29 29
comercial@garrotxes.cat

COL·LABORADORS >

Joan Anton Abellan
Joaquim Agustí i Bassols
Emili Bassols
Núria Batllem
Pere Bosch
Gemma Busquets
Marta Carbonés
Esteve Carrera
Pere Cerro
Tura Clarà
Salvador Comalat
Josep Curto
Meritxell Daranas
Pere Duran
Joaquim Ejarque
Jordi Galofré
Pere Gelis
Josep Grabuleda
Joan Juanola
Laia Juez
Marta Masó Escobairó
Meritxell Masó
Anna Noguer
Joan Oller
Joan Olivas
Rosa Pagès
Josep M. Pararols
Miquel Peral
Eudald Picas
Anna Pons
Joan Pontacq
Xavier Puigvert
David Pujol
Susanna Rafart
Francesc Ricart i Coll
Quim Roca Mallarach
Miquel Rustullet
Ester Sala
Joan Sala
Ricard Sargatal
Pep Sau
Josep Valls
Àngel Vergés
Josep Vilar
Xavier Xargay

EDICIÓ DE TEXTOS >

Pitu Basart
Montse Casas

IMPRESSIÓ > Agpograf

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > Gi-381-2008

ISSN > 2013-3693

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECTOR EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@editorialgavarres.cat

DIRECTOR D'ART >

Jon Giere

ALTRES PUBLICACIONS >

www.gavarres.com
www.cadipedaforca.cat
www.alberes.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

> Premi APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

FOTO PORTADA:
JOSEP CURTO

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS PLA DE MARTÍ I ESTANY D'ESPOLLA

SUSANNA RAFART (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

7-11 **ACTUALITAT**

12-17

CONVERSA MIQUEL CALLÍS

RAMON ESTÉBAN (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

18-22

RETRAT DE FAMÍLIA EL MAS L'ANTIGA DE SANT MIQUEL DEL CORB

MARTA MASÓ (TEXT) // PEP SAU (FOTOGRAFIA)

24-29

PERFILS

NARCÍS MAYOLAS / SALVADOR JOU / PERE JUNCÀ

XAVIER XARGAY, JOSEP VALLS I MERITXELL MASÓ (TEXT)
PERE DURAN, PEP SAU I ANNA PONS (FOTOGRAFIA)

31-81

DOSSIER MESTRES I ESCOLES

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA (COORDINACIÓ)

83-99

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // HISTÒRIA // NISSAGUES // GASTRONOMIA
MÚSICA // FAUNA // PLANTES I REMEIS

100-103

INDRET PALOL DE REVARDIT

XAVIER XARGAY (TEXT) // PERE DURAN I JOSEP CURTO (FOTOGRAFIA)

104-107

UNA MIRADA EN EL PAISATGE LA FONT DE LA SALUT

JOSEP VALLS (TEXT) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

108-111 **A PEU**

PEL COMTAT DE BESALÚ

JOAN PONTACQ (TEXT I FOTOGRAFIA)

EL MONTFALGARS

JOAQUIM AGUSTÍ I BASSOLS (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA LA NATACIÓ I EL WATERPOLO

NÚRIA BATLLEM (RECERCA FOTOGRÀFICA)

conversa amb un empresari format als mercats. SI HI HA ALGÚ QUE ENTENGUI DE POLLASTRES I OUS ÉS MIQUEL CALLÍS I PRAT, UN BANYOLÍ QUE DE JOVE VA FER MERCATS AMB LA SEVA FAMÍLIA I AL CAP D'UNES DÈCADES ES VA CONVERTIR EN UN DELS EMPRESARIS DEL SECTOR AVÍCOLA MÉS IMPORTANTS DEL PAÍS. DEL SEU OFICI, N'HA FET LA SEVA PASSIÓ –O POTSER HA ESTAT A L'INREVÉS?–, AMB PERMÍS DEL FUTBOL. DURANT UNS ANYS ES VA AVENTURAR EN EL MÓN DE LA POLÍTICA, PERÒ D'AIXÒ NO N'ESTÀ TAN SATISFET. EN MIQUEL ÉS UNA PERSONA DIRECTA, D'AQUELLA GENT ACOSTUMADA A TANCAR ELS TRACTES AMB UNA BONA ENCAIXADA.

RAMON ESTÉBAN TEXT
PERE DURAN FOTOGRAFIA

Miquel Callís

–M'han dit que per fer-vos feliç hem de parlar del mercat.

–«És que això és parlar de la meva joventut, d'unes vivències extremadament interessants que difícilment es podran repetir. El mercat era una font de riquesa per a cada població. La gent de pagès amb els conills, els pollastres, els ous... anaven a mercat, i tot el que cobraven s'ho gastaven al mercat mateix. Amb el que havien venut compraven el que necessitaven.»

–Hi devíeu començar a anar de ben petit.

–«No tant, no tant... a disset anys, hi vaig començar a anar.»

–Hi vàreu anar amb la família, no?

–«Exacte. El meu avi durant la guerra va alimentar la família, que eren dues dones, la meva àvia i la meva mare –els homes

eren al front–, jo i ell, amb 120 gallines. Anàvem als mercats a canviar les gallines i els ous per patates o queviures.»

–Veig que de gana, no en vàreu pas passar.

–«Bé, bé... Ens va venir ben just. Quan van entrar els nacionals a Banyoles van acampar al costat de casa –que era l'última del poble, a la banda de la font Pudosa– i un bon dia el meu avi diu: 'guaita, aquests mengen pollastre'. I de cop es gira: 'no seran pas les meves gallines?'. Va anar corrent al magatzem i ja no n'hi havia ni una. S'estaven fotent totes les gallines, tu! Ens vam arruïnar, però vam anar tirant.»

–Just en acabar la guerra, ja feien mercats, a casa seva?

–«El meu avi ja havia mogut alguna cosa, però els primers

RAMON ESTÉBAN. Olot, 1961. Periodista.
PERE DURAN. Banyoles, 1967. Fotògraf

que hi van anar d'una manera regular van ser el meu pare i els meus oncles. Van començar a Banyoles, és clar, que era el lloc dels pollataires. Hi havia quatre o cinc colles, i una d'elles era la nostra. Més endavant, cada dia vam anar a un mercat diferent. El dilluns, sempre anàvem a Torroella i de tant en tant, a Olot. El dimarts, a Verges, i si ens feia falta alguna cosa també anàvem a Besalú. El dimecres, com et deia, a Banyoles; el dijous a Figueres, el divendres a la Bisbal i el dissabte, a Girona. Nosaltres tractàvem pollastre, conill, gallines, ous, ànecs, oques... Ho compràvem aquí i ho veníem a Barcelona, tot en viu.»

—El més potent devia ser Girona?

—«No, no. En realitat, no es pot dir que n'hi hagués un de

més important que els altres perquè cada mercat tenia la seva especialització. Un podia ser més potent pels ous i un altre ho podia ser per l'aviram. Per exemple, en el mercat de la Bisbal, feies més oques allà en un dia que en tota la resta de la setmana als altres llocs. Es treballava molt diferent d'ara. Tot es comprava a parells —dos conills, dos pollastres...—, es pagava a duros, es venia a quilos i es cobrava en pessetes.»

—Quin embolic!

—«Per tant, quan portaves una cistella de conills no n'hi podia haver nou, sinó vuit o deu. Agafaves els dos conills, miraves què podien pesar —el teu braç havia de ser com una romana— i deies el que costaven.»

retrat de família El mas l'Antiga de Sant Miquel del Corb. LA HISTÒRIA D'AQUESTA PAIRALIA, PROPIETAT DELS VAYREDA DES DE FA 300 ANYS, ES REMUNTA VUIT SEGLES ENRERE. HEM CONVERSAT AMB LA FAMÍLIA MASÓ, QUE N'ÉS LA MASOVERA DES DEL 1965, I AMB ELLS HEM FET UN RECORREGUT PER LA CASA I PER LA FINCA, I PER LA DEDICACIÓ I LA DURESA DEL TREBALL QUE S'EXIGEIX EN UNA EXPLOTACIÓ AGRÍCOLA COM AQUESTA.

MARTA MASÓ ESCOBAIRO TEXT
PEP SAU FOTOGRAFIA

Vuit segles d'història

L'Antiga és una majestuosa casa de pagès, situada a la cruïlla de camins que enfilen cap a les esglésies romàniques de Sant Miquel i Sant Martí del Corb. El mas, plantat al vessant obac de la muntanya, es divisa des de la carretera que ressegueix la vall del Corb i és lloc de pas per a molts excursionistes i ciclistes que fan rutes per aquesta zona. Els habitants de la casa ja estan acostumats als passavolants i això que el camí circula a tocar de la porta d'entrada. De l'exterior, criden l'atenció els altíssims avets que hi creixen. No hi són per casualitat, els va plantar fa més de cent

anys el propietari de la finca, Joaquim Vayreda Olivas. I no sense tenir-ne uns bons motius: cada cop que naixia un fill, n'hi posava un. Ara en queden vuit, però n'havia sembrat fins a onze, perquè aquest és el nombre de fills que va tenir. L'avet que hi ha al costat de la cabana té 110 anys i el van plantar quan va néixer una de les filles, que malauradament va morir ben joveneta, quan tenia només 17 anys. Joaquim Vayreda, fill del botànic Estanislau Vayreda i nebot de l'escriptor Marià Vayreda i del pintor Joaquim Vayreda, tenia una gran afició i estima per les plantes i la

vegetació. A prop de la mina on neix l'aigua de la casa encara ara s'hi conserva una gran mata de boix. Ara ja no se n'identifica cap forma, però anys enrere aquest propietari el feia podar amb les formes d'un cotxe familiar. Explicava als nens que era l'automòbil de casa, i els mostrava on era el volant i el seient per a cadascú. Una altra de les aficions d'aquest pare era fer marcar amb un ganivet el nom de tots els fills en algunes de les incipients peres que naixien en el camp de perers que hi ha prop del mas. D'aquesta manera, quan les fruites eren madures i a punt de collir encara

MARTA MASÓ ESCOBAIRO. Barcelona, 1972. Periodista.
PEP SAU. Olot, 1963. Fotògraf

A dalt, d'esquerra a dreta, en Pere i l'Enriqueta acompanyats dels seus fills Jordi i Pere. Al costat d'en Jordi, la seva dona Natàlia i la seva filla Júlia. A sota, en Pere Masó i algunes de les oques a l'exterior de l'Antiga.

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA > LA NATACIÓ I EL WATERPOLO

M3

Equip de relleus 4x100m masculins del Club Natació Olot als campionats provincials. D'esquerra a dreta: Daniel Mallarach, Jaume Casas, Pere Balcells –que va competir als Jocs Olímpics de Munic 1972– i Toni Mota.

ANY: 1968

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA. COL·LECCIÓ 50 ANYS DEL CLUB NATACIÓ OLOT

M4

Proves de natació que s'organitzaren amb motiu de la inauguració de les instal·lacions del Club Natació Olot.

DATA: 29 DE JULIOL DE 1962

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA. COL·LECCIÓ 50 ANYS DEL CLUB NATACIÓ OLOT

DOSSIER MESTRES I ESCOLES

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

Quan anàvem a estudi [PÀG. 32]

RAMON ESTÉBAN [Olot, 1961. Periodista]

Aprendre de la vida [PÀG. 34]

JOSEP CALLÍS I FRANCO [Banyoles, 1948. Mestre i professor de la UdG]

L'escola a Banyoles [PÀG. 38]

JOAN ANTON ABELLAN [Barcelona, 1955. Historiador local]

A pagès, després de la guerra [PÀG. 42]

MIQUEL RUSTULLET [Banyoles, 1945. Activista cultural]

JOAQUIM EJARQUE [Girona, 1946. Activista cultural]

En Bargés Barba, a Esponellà [PÀG. 46]

ÀNGEL VERGÉS [Banyoles, 1968. Mestre i filòleg]

Repressaliats al Pla de l'Estany [PÀG. 48]

JORDI GALOFRÉ [Barcelona, 1943. Historiador]

Una petja profunda [PÀG. 51]

MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]

Les acadèmies olotines [PÀG. 54]

JOAN OLLER [Olot, 1958. Periodista]

El primer institut d'Olot [PÀG. 56]

DOMÈNEC MOLI [Figueres, 1933. Escriptor]

'Ca les Hermanes' de Sant Feliu [PÀG. 58]

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]

Una dona avançada al seu temps [PÀG. 60]

PERE GELIS [Sant Esteve d'en Bas, 1954. Dissenyador i excursionista]

Un mestre de la República [PÀG. 63]

PERE CERRO [Sant Jaume de Llierca, 1951. Mestre jubilat]

L'escola de Cogolls [PÀG. 66]

MARTA CARBONÉS [Les Planes d'Hostoles, 1964. Professora d'anglès]

Arquitectura escolar garrotxina [PÀG. 68]

JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]

Ensenyar en un país oblidat [PÀG. 72]

JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]

Una experiència a Bassegoda [PÀG. 76]

ESTEVE CARRERA [Perpinyà, 1959. Periodista]

Les germanes Martín [PÀG. 78]

MERITXELL DARANAS [Palamós, 1975. Filòloga i professora de llengua i literatura catalanes]

Una nissaga banyolina [PÀG. 80]

GEMMA BUSQUETS [Banyoles, 1975. Periodista]

Altres reportatges: Les bases de l'escola de la República / Els 'Hermanos Gabrielistas' de Banyoles / L'escola de Sant Esteve de Guialbes / Crònica d'una escola rural / Francisco Dabau, depurat a Falgars / Joan Bagué, un home que feia nosa / Edificis d'interès al Pla de l'Estany

En Josep Bonfill, mestre sense títol

[PÀGINES 36 / 40 / 44 / 47 / 50 / 62 / 70 / 74]

TURA CLARÀ / JOAN OLIVAS / JORDI GALOFRÉ / PERE BOSCH / DAVID PUJOL / PERE GELIS / GUERAU PALMADA / FRANCESC RICART I COLL

Perfils: Maria Franch / José Herrero

[PÀGINES 41 / 75]

ANNA NOGUER / RICARD SARGATAL

Una classe del Grup Escolar Malagrida d'Olot. Anys 60.

ARXIU: ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció 75è aniversari de l'escola Malagrida.

Quan anàvem a estudi

Ramon Estéban > TEXT

La formació acadèmica que s'impartia fins a mitjans segle passat a les escoles dels nostres pobles, sobretot en els indrets més petits, no anava gaire més enllà de les nocions essencials perquè la mainada es pogués adaptar més endavant a la vida a pagès o a la feina de peó a les indústries d'Olot, Banyoles o Sant Joan de les Abadesses: saber una mica de números, dominar més o menys el castellà i, per descomptat, aprendre's la vida dels sants... sovint sota l'amenaça d'aquella temible afirmació que *'la letra, con sangre entra'*. Els anys de la República van ser un parèntesi esperançador que el franquisme va estroncar. Caldria esperar a la transició democràtica per tornar a trobar el tremp de les escoles de la dècada de 1930.

Però aquell ensenyament primari tenia la virtut d'estar molt arrelat al territori i a la gent amb qui es vivia. El mestre i professor de la UdG Josep Callís (president de l'associació Mestres 68) descriu així l'escola rural en el seu article del present dossier: «El poble era escola de transmissió cultural i educava en tots els àmbits. Els infants aprenien de la realitat productiva que es mostrava i es vivia arreu. (...) El veïnatge assumia tant la vigilància i control de la mainada quan anava o retornava de l'escola com, fins i tot, responsabilitats lligades amb l'atenció afectiva. (...) L'escola preparava per

a la integració en la realitat específica del poble». Aquest vessant positiu de les aules petites en poblets aïllats ara es considera un valor que s'ha de recuperar.

Els que van anar a estudi a la postguerra en pobles petits poden donar fe que les condicions en què ho feien normalment eren dures: instal·lacions precàries, material didàctic insuficient o inexistent, dificultats per arribar a l'escola perquè era lluny... De la majoria dels seus mestres, els exalumnes amb qui hem parlat en tenen un bon record, malgrat que en aquelles circumstàncies la seva no devia ser una feina fàcil. Per a molts mestres, els destins en indrets isolats no eren precisament l'opció laboral més desitjada. Llegiu si no la impressió inicial –pròxima al pànic– que va tenir una mestra molt jove en arribar a Bassegoda a finals de la dècada de 1950. I d'anècdotes, les que vulgueu, i que poc tenen a veure amb les que podria explicar un estudiant actual, com podreu comprovar en els textos que venen a continuació. Capítol a part mereix la depuració que van patir molts educadors dels anys de la República quan es va instaurar la dictadura. És un aspecte fosc que també forma part del llegat d'aquells temps, i ho expliquem amb uns quants exemples.

Us convidem a endinsar-vos en un món deixat enrere –que solem evocar en blanc i negre i està molt

present en la memòria de la gent gran— a través dels articles que podreu llegir a continuació, que inclouen molta informació inèdita. L'esmentat Josep Callís explica el paper important de les escoles en àmbits rurals; Tura Clarà ens posa al corrent dels precedents que al llarg del segle XIX i principis del XX van permetre els avenços en educació registrats durant la República; Pere Cerro i Pere Gelis rememoren, respectivament, els casos de mestres de Besalú i de Sant Esteve d'en Bas de l'època de la República que van ser depurats —el d'en Bas el van afusellar a Girona—; sabrem l'experiència del que representava anar a les monges de Sant Feliu de Pallerols, reviscuda de manera molt distesa per unes quantes exalumnes en un treball de Josep Valls; el cas citat al principi d'una de les darreres mestres que van exercir al desaparegut municipi de Bassegoda, narrat per Esteve Carrera; les escoles deixades de la mà de déu que hi havia hagut en altres punts de l'Alta Garrotxa, en un article de Josep Vilar; el record afectuós que fa Francesc Ricart i Coll vers un mestre seu sense títol que va exercir en aquella zona; les experiències de les germanes Martín, que pujaven de Girona, per les aules d'alguns pobles de la Vall de Llèmena, elaborat per Meritxell Daranas; el paper social desenvolupat per una colla de mestres emblemàtics

a la Vall de Camprodon, presentat per Miquel Peral; la història dels centres docents de Banyoles, per Joan Anton Abellan; una crònica de la seva experiència com a alumne de la postguerra, pel banyolí Joan Olivas; el relat d'unes experiències en algunes escoles rurals a la comarca del Pla de l'Estany, per Joaquim Ejarque i Miquel Rustullet; la recuperació d'un estudi sobre l'absentisme a l'escola d'Esponellà, que ens aporta Pere Bosch; la manera com els veïns de Cogolls van ajudar —de manera decisiva— a aixecar l'escola, per Marta Carbonés; les acadèmies privades que havien existit a Olot, de la mà de Joan Oller; la difícil creació del primer institut de *enseñanza media* a la capital de la Garrotxa, a càrrec de Domènec Moli; i les biografies d'uns quants mestres que van exercir a la Garrotxa i el Pla de l'Estany, elaborades per David Pujol, Gemma Busquets, Anna Noguer, Pere Gelis i Àngel Vergés. De la seva banda, Ricard Sargatal ha parlat amb un antic conserge de l'escola de Sant Roc d'Olot. Finalment, hem volgut plasmar la petja arquitectònica que alguns edificis escolars han deixat al territori, amb uns articles de Guerau Palmada i Joan Sala i Plana.

Ja estan tocant la campana i cal entrar ràpid a la classe. Seieu, pareu atenció i gaudiu d'aquestes lliçons de vida que us hem seleccionat 📖

Una classe dels Escolapis d'Olot. Curs 1954-55.

FOTO: Autor desconegut. PROCEDÈNCIA: Josep Genóher.

L'escola a Banyoles

L'ORIGEN DELS ESTUDIS A LA CIUTAT DE L'ESTANY ESTROBEN EN EL MONESTIR DE SANT ESTEVE, INCLOSA L'EMBLEMÀTICA ESCOLA DE LA VILA, L'ACTUAL BALDIRI REIXAC

Joan Anton Abellan > TEXT

És a partir del segle IX quan es troben les primeres referències d'escoles a Banyoles, amb els anomenats *magisters*, que exercien l'ensenyament dins del clos monacal. Dos segles més tard, ja s'esmenten els primers mestres de pàrvuls, i, al segle XIII, ja s'havia consolidat una mínima institució escolar, amb *scolares* i *infante scole*, i que donarà lloc que, el 1445, puguem parlar de dues escoles dins del clos monacal: uns Estudis Generals, adreçats al propis seminaristes, i un Estudi de Gramàtica de Minyons, adreçat als vilatans.

Al segle XVI, aquest darrer passarà a nomenar-se Escola de la Vila, però fins al segle XVII no s'aconseguirà la separació del monestir. Serà llavors quan el *magister* de gramàtica dependrà del comú de la

vila. Ja dins del XVIII, i fins a la Guerra del Francès en què tot quedarà una altra vegada desestructurat, trobarem que hi haurà una escola de 'llatinitat' o de 'gramàtica' al monestir i una altra, l'escola de 'minyons xics' o de 'primeres lletres', a l'actual edifici de la Pia Almoïna.

La plaça dels Estudis. A partir de l'any 1814, amb la guerra acabada, l'Ajuntament té la responsabilitat social de posar en marxa una escola. És per aquest motiu que contacta amb els pares Servites, que tot just s'acaben d'instal·lar a la vila, perquè se'n facin càrrec, i adapten unes sales del nou convent que estant construït on actualment es troba el Museu Darder. Però serà per poc temps, ja que l'any 1835 amb motiu de la llei de desamortització,

promoguda per Mendizábal, les propietats dels Servites passaren a mans de l'Estat, el qual el 1842 les cedí a l'Ajuntament, perquè les destinés a escoles, hospital o parròquia. L'any 1843, el consistori es va decidir per la primera opció i les va convertir en escoles públiques. Al final del 1847, ja funciona una escola pública elemental completa, anomenada *Estudio Público de la Villa de Bañolas*, i el 1850, dins el mateix edifici, s'inaugurarà la primera escola exclusivament de nenes a la nostra ciutat. Però de nou tindrà una curta durada, ja que l'any 1873, en el decurs de la tercera carlinada, l'edifici fou enderrocat.

De resultes d'aquest fet, l'escola es veié obligada a traslladar-se a la Pia Almoïna, en uns locals que hi tenia el

La façana principal de l'actual edifici de l'Escola de la Vila (Baldiri Reixac) al cap de poc de ser inaugurat, el 1958.

FOTO: Josep M. Mateu.

consistori, fins a l'any 1890 en què s'inaugura el nou edifici de les escoles, on havien estat abans, format per una escola de nenes i dues de nens.

Les escoles religioses. Mentrestant, al llarg del segle XIX varen anar arribant a Banyoles diferents ordes religiosos, els quals, poc a poc, varen anar obrint les seves pròpies escoles. Així trobem que l'any 1858 arriben les monges Carmelites, que varen exercir la docència fins a l'any 1950; el 1862 la Divina Providència, que ho farà fins al 1893; les del Sagrat Cor, que s'estableixen el 1875 i que impartiran l'ensenyament fins al 1995; i per últim els Germans Gabrielistes, els *Hermanos*, que l'any 1905 obriran el col·legi de la Immaculada, primer al carrer de Sant Martíà i a partir del 1916 al carrer de Sant Pere, el qual restarà obert fins a l'esclat de la Guerra Civil.

Un capítol a part mereixeria l'obra pedagògica de Magdalena Aulina. Primer amb la fundació, a la dècada dels anys 20 del passat segle, del Patronat d'Obres i del Casal de la Sagrada Família, les quals el curs 1933-34 varen acollir 796 alumnes. Aquest mateix any de 1934, al carrer de la Canal, al mateix edifici on anys més tard s'instal·là l'Acadèmia Abat Bonito, obrien l'Escola Sol Ixent, que a causa de l'esclat de la guerra va tenir una molt curta durada. Anys més tard, concretament el 1967, al carrer de la Barca, obririen una nova escola: la que actualment es coneix com a Escola de Casa Nostra.

Altres escoles privades. Però no només foren els ordes religiosos els que varen fundar escoles a Banyoles en aquest espai de temps, que va de finals del segle XIX fins a la meitat del segle XX, sinó que va haver-hi quatre escoles privades que varen deixar la seva petjada. Una d'elles fou el

Col·legi de Sant Lluís Gonzaga, fundat l'any 1881, al carrer dels Valls, pel Doctor Francesc d'Assís Dalmau i Vergés. Una altra, la que l'any 1904, amb el nom de Col·legi Cervantes va obrir al carrer de Sant Martíà, en Narcís Vasallo. També va tenir força renom l'Acadèmia Ibèrica, fundada als anys vint del passat segle, a l'actual carrer de la Llibertat, pel telegrafista Castor Turégano i la seva esposa Maria Dolors Vila, mestra de l'escola de la vila, a la planta baixa de la seva casa particular i que va estar activa fins a l'any 1937, tot i que un any abans se n'havia fet càrrec un altre telegrafista, en Mariano Hispano. I per últim, la que va tenir més durada de totes, i que va haver de tancar les seves portes l'any 1973, ja que les seves instal·lacions s'havien quedat antiquades. Em refereixo a l'acadèmia que amb el nom d'Abat Bonito va obrir l'octubre de 1942, al carrer de la Canal, en Josep Brugulat.

L'escola de la vila. Les escoles públiques, inaugurades l'any 1870, es varen trobar amb la problemàtica, a partir de la segona dècada del passat segle, d'haver de compartir espai amb un nou equipament: el museu Darder. Això va comportar una gran mancança d'espai que va acabar amb el trasllat de les nenes, després de la guerra, a l'antic edifici dels *Hermanos*. Però tot i això els problemes persistien, i després de gairebé una centúria, l'es-

cola de la vila es traslladava en un solar situat a la cantonada dels actuals carrer de la Llibertat amb el del Canat. El nou edifici de les *Escuelas Nacionales*, o com deia a la façana *Grupo Escolar*, fou inaugurat el diumenge 27 d'abril de 1958. L'any 1963 va adoptar el nom actual de Mossèn Baldiri Rexach.

Les noves escoles. El continu creixement demogràfic de la ciutat ha fet que al llarg de la segona meitat del segle XX i començaments del XXI, fossin quatre més les escoles creades a Banyoles. L'any 1976, a tocar de la Plaça de Sant Pere, s'inaugurava el *Grupo de Educación General Básica* en el sector de Guémol, i que es coneixeria per Verge del Remei fins al curs 2002-2003, en què amb el canvi d'ubicació, al carrer de la Formiga, va agafar el nom de Pla de l'Ametller.

Uns anys més tard, el curs 1982-83, com una delegació de l'escola Mossèn Baldiri Reixach, ho feia l'escola de Can Puig de la Bellacasa, l'actual Can Puig, la qual no estarà en ple rendiment fins al curs 1987-88. La seguiria l'Escola de la Draga, i de la mateixa manera que ho va fer la de Can Puig, tot i obrir les seves portes el curs 1996-97, no va estar a ple rendiment, fins al curs 2002-2003. I per últim, aquest curs 2012-2013, a la zona de la Farga, ha obert les seves portes una nova escola que de moment porta el nom de la ciutat 🏫.

Alumnes de les Carmelites a les
escales del passeig de la Indústria.
Curs 1928-29 // PROCEDÈNCIA:
Arxiu M. Francesca Font.

Repressaliats al Pla de l'Estany

LA DEPURACIÓ DE MESTRES VA FORMAR PART DE LA IMPLACABLE REPRESSIÓ QUE ELS VENCEDORS DEL 1939 VAN DESFERMAR SOBRE ELS VENÇUTS

Josep Galofré > TEXT

Acabada la guerra de 1936-1939, una forta repressió s'abaté sobre els vençuts: exili, penes de mort, presó, camps de concentració, treballs forçats... La repressió franquista no deixà de banda cap espai de la vida pública i, per tant, afectà també els funcionaris, que es van veure obligats a presentar una declaració jurada dient si s'havien adherit a la rebel·lió o si s'havien mantingut fidels a la República. Tots els funcionaris considerats «no adictos al Movimiento Nacional» van ser expulsats i van haver de buscar-se la vida en altres camps laborals.

Els mestres, com a funcionaris, van patir també la depuració, que en aquest cas fou molt estricta. A cada província es va crear una comissió depuradora que va obrir un expedient a tots els mestres, i els va sotmetre a una avaluació minuciosa per tal d'eliminar els considerats desafectes. Les sancions podien ser diverses: separació definitiva del cos, trasllat forçós, suspensió de sou i feina, inhabilitació per ocupar càrrecs, prohibició de sol·licitar places vacants... A Girona, aquesta comissió estava presidida pel catedràtic d'Institut Ignasi Puig i Bayer, i va desplegar una gran activitat sobretot entre 1939 i 1941. Va començar demanant a tots els mestres que expliquessin quina va ser la seva actuació políti-

ca abans de 1936: si havien pertangut a algun partit polític o sindicat, o per quin sentien més simpatia, si havien assistit a mítings o participat en manifestacions, i fins i tot altres preguntes més rebuscades, com si anaven a missa els diumenges o quins periòdics llegien. Es va tractar, en definitiva, d'una introducció total en la vida de les persones. A més de demanar aquesta informació als propis mestres, la comissió va demanar informació als alcaldes, als rectors i als comandants de la guàrdia civil i, a més, va rebre i examinar tota mena de denúncies.

Control ideològic. Per fer-nos una idea del volum de la pressió exercida sobre el magisteri, a més de l'actuació d'aquesta comissió depuradora, els ajuntaments van rebre peticions d'informació sobre els mestres de cada municipi per part de la Falange de Girona i per part de la Delegació de Girona de l'Auditoria de Guerra de la Quarta Regió Militar. És evident que el nou règim donava molta importància a l'escola i volia estar segur de la idoneïtat ideològica —segons els seus criteris— del magisteri.

Val a dir que el drama de la depuració no va afectar només els funcionaris o els que tenien alguna concessió oficial —com els estanquers—,

sinó a tots els treballadors en general, que van ser acomiadats, i van haver de sol·licitar la readmissió, utilitzant uns impresos encapçalats per eslògans, humiliants per als vençuts, de *Saludo a Franco. Arriba España*, en els quals sol·licitava «*ser admitido en la industria... en las mismas condiciones que regían con anterioridad al 18 de julio de 1936, manifestando su adhesión al glorioso Movimiento Nacional y declarando que durante la dominación roja no ha cometido acto alguno contra dicho Movimiento ni a los legítimos intereses de la Empresa.*»

La situació a Banyoles. En aquesta ciutat molts mestres van superar aquest procés de depuració amb penes i treballs i patint humiliacions i angoixes. El mestre Lluís Capellà va deixar constància de la situació que va viure en unes notes personals: «Sobre nosaltres, la nova Inspecció de Girona té obert uns expedients depuradors i ja veurem si ens envien fora o ens fan fora del cos». La seva angoixa queda ben palesa en aquesta altra anotació: «A les nits em desperto, surto a la galeria i veient un tros d'estany penso que si m'envien a Cadis o a Pontevedra ja no el tornaré a veure...».

Afortunadament per a ell, el seu expedient es va resoldre satisfactòriament i no sols no fou expulsat del cos, sinó que va ser nomenat director de l'escola de nens de Banyoles. En rebre el

El mestre Lluís Capellà, l'any 1952.
PROCEDÈNCIA: Jordi Galofré.

nomenament, el mestre Capellà escriu, alleujat: «A mi, la moneda m'ha caigut d'aquest costat.»

Va haver-hi mestres que van ser rehabilitats sense sanció: Mercè Compta, que era monja de la Providència, i Maria Dolors Llorà. Altres van ser rehabilitats, però van perdre el sou del temps que va durar la depuració –entre dos i dos anys i mig–: Esteve Albert, Francesca Casals i Concabella, Assumpta Pla i Frigola, Josep Ponsatí i Ponsatí, Maria Ros i Gusiñé i Francesca Vidal i Pagès. Va haver-hi també dos mestres, Maria Rosa

Ripoll i Joan Vidal, que van ser inhabilitats, però van recórrer i van aconseguir que se'ls aixequés la sanció.

A la comarca. Pel que fa a la resta del Pla de l'Estany, la situació va ser molt més negativa. Vegem-ne alguns casos.

A Cornellà del Terri, Narcís de Puig i Roca va ser rehabilitat, però Pantaleó Patiño i Gallostra va ser suspès de sou i feina durant un any, va ser sancionat amb trasllat forçós a un altre poble de la província i va perdre el sou que havia deixat de percebre durant els dos anys

que va durar l'expedient. També va ser sancionada amb trasllat forçós a un altre poble de la província, Filomena Mengod i Domingo, de Palol de Revardit.

A Crespià, Víctor Borgoñon i Gil, que s'havia exiliat, va ser separat definitivament del magisteri.

A Esponellà, Bonaventura Badosa i Rigart va ser suspès de sou i feina durant deu mesos, i va perdre el sou que havia deixat de percebre durant els dos anys que va durar l'expedient.

A Fontcoberta, tant Caritat Claverias i Teulats com Pere Juanola i Masdevalls van ser rehabilitats. També van ser rehabilitades Margarida Adroches i Serra i Cànida Llinàs i Pujolàs, de Serinyà, igual que Carme Bernaus i Simó, de Galliners, però tot i la rehabilitació tots ells van perdre el sou dels dos anys que va durar el procés de depuració.

Un efecte pervers. Tots els mestres, per tant, van ser sotmesos a un procés polític, que va valorar no la seva idoneïtat pedagògica, sinó la seva adhesió a la dictadura. Va haver-hi, per part de les noves autoritats franquistes, una voluntat explícita d'eliminar qualsevol rastre del model pedagògic de l'escola republicana, per crear una escola que transmetés una formació religiosa i patriòtica, segons els valors del règim dictatorial. A més de l'angoixa del procés i de les sancions en sí, la depuració va tenir un altre efecte pernicios sobre l'ensenyament. Els mestres que la van superar van aplicar-se una autorepressió, una autocensura, motivada per la por. Va ser una actitud que va condicionar negativament la seva manera de fer les classes i la formació que van transmetre als alumnes 🇪🇸

A dalt, mestres banyolins en la celebració de la República, el 14 d'abril de 1935.
A baix, el mestre Lluís Capellà –a la dreta de la imatge– amb els seus alumnes, l'any 1932 // PROCEDÈNCIA: Jordi Galofré.

El primer institut d'Olot

LA CAPITAL GARROTXINA NO VA TENIR UN CENTRE D'ENSENYAMENT MITJÀ PÚBLIC FINS L'ANY 1969 I DESPRÉS DE SUPERAR MOLTS ENTREBANCS DE TOTA MENA

Domènec Moli > TEXT

Encara als anys 60 del segle passat, l'ensenyament a Olot, suportava una gran manca. Una vegada superada la primària, els alumnes que volien accedir al batxillerat no els quedava altra solució que ingressar als escolapis –popularment ‘àpits’– o al col·legi de les monges, segons el sexe, on podien estudiar els primers cursos. L'alternativa era desplaçar-se a Girona o a Figueres, on ineludiblement havien d'acudir per als exàmens de final de curs. En aquells anys, segon quinquenni dels 60, hi havia molt poques ciutats del nivell d'Olot –per no dir cap– que no disposés d'un institut d'ensenyament mitjà. Diríem que eren més les comunitats amb menys habitants que Olot que sí que en tenien, que les d'igual demografia que no en tenien.

Les males llengües, que solen encertar en els seus veredictes, atribuïen el

lamentable fet que al caciquisme local, notabilíssim per aquells anys, no l'interessava gens el jovent preparat per assolir professions liberals, sinó que el que necessitava eren peons per a les fàbriques que en aquell moment estaven en un punt dolç. Això, unit a una complicitat –visible en tots els aspectes– entre les autoritats de la ditocràcia i les escoles religioses de frares i monges refredava qualsevol gestió per acabar amb aquesta situació que tan poc deia en bé d'Olot i que hauria estat urgent portar a terme davant de les autoritats franquistes. En aquells anys teníem un alcalde que es vantava que mai no havia molestat les autoritats superiors amb demandes per a la ciutat.

Sigui com sigui, la manca d'un institut als anys 60 es fa especialment escandalosa fins al punt que, seguint una norma

que va regir en aquesta ciutat, s'obre una línia de donatius, a nivell de la gent de carrer, per tal de recollir diners pels terrenys d'un futur institut. A l'octubre del 1964, pesseta a pesseta, la soferta societat olotina ha reunit 365.050 pessetes –i 257.591 per a la calefacció de l'Hospital; fins a quin punt fou generosa i pacient la gent, davant la manca de recursos, que hagué de pagar-se la calefacció dels seus malalts! I just aquell mes d'octubre, el Ministerio ofereix a la ciutat la possibilitat d'atorgar a Olot un Instituto Agrícola i Ganadero [sic]. Una clara demostració de la visió de futur que il·luminava les digníssimes autoritats a tots nivells. Amb això la cosa tampoc ha canviat tant. Per sort, havíem entrat ja en una dinàmica que liderava un jovent que assolía la majoria d'edat sense haver tingut contacte amb la guerra, i amb prou feines

Dinar de fi de curs de professors i personal de l'INEM Montsacopa a can Xel, Santa Pau, a la dècada del 70. En primer terme, assegut, Joan Sala i Plana. A la primera fila, d'esquerra a dreta: Neus Andrés, Rosa Martín, Cati Mayans, Anna Malvasí, Rosa Maria Llongarriu, Juli Clavijo, Montse Castells i Josep Comas. A la segona fila: Teresa Güell, Sussi Arnau, Joaquim Genover, Joan Canut, Carme Castañer, Rosa Ventura i Anna Viader // PROCEDÈNCIA: Llibre *L'Institut Montsacopa. 40 anys*.

amb la cruel postguerra. La generació de la por es feia endarrere i aflorava la generació del canvi.

Joan de Cabirol. No seria fins al mes de juny del 1969 que el consell de ministres aprovaria un institut d'ensenyament mitjà per a Olot. L'octubre d'aquell any es van començar a impartir les classes de batxillerat. Entre el 1964 i aquesta data havien passat moltes coses. Vull recordar, especialment, tota la facècia que va generar la consecució dels terrenys per a la ubicació de l'edifici de l'actual Institut Montsacopa, que és un episodi molt curiós, i confirma el que ja hem apuntat sobre la manca de col·laboració dels més poderosos per aconseguir un institut.

Resulta que l'alcaldia demana la col·laboració d'algun dels molts propietaris del terreny de l'entorn de la ciutat, per tal que porti el solar que exigeix el ministeri i del que la ciutat no disposa. Val a dir que eren molts els prohoms que havien fet grans fortunes, fabricant i negociant, gràcies a la col·laboració inestimable de la mà d'obra garrotxina. L'Ajuntament era optimista i creia que algun d'aquests propietaris –amos de la majoria de terrenys que envoltaven la ciutat–, oferiria el petit tros necessari. Però sigui pel que sigui, aquest gest no va aparèixer per enlloc. En canvi, va ser un senyor que ni era olotí, però que residia a la ciutat; que no era un pintor naïf, sinó que era un naïf que pintava, a qui la família barcelonina mantenia a la ciutat, aprofitant la cordialitat que sempre havia distingit el tarannà socialment acollidor dels nostres ciutadans d'a peu. En Joan de Cabirol i Cendrós, una persona senzilla, gens sospitosa de cap tipus d'afany, ni de lucre, ni de fama, va oferir a l'Ajuntament el terreny on avui tenim l'Institut Montsacopa, indiscutiblement l'obra més important feta a Olot durant la llarga dictadura del general Franco.

L'inesperat gest va causar una sor-

presa general, cosa que hem de considerar normal. En canvi, no ho va ser tant la reacció a la proposta, que algú havia fet, que el futur centre d'ensenyament s'havia de nomenar, en bona praxis Institut Joan de Cabirol. Membres del digníssim Ajuntament d'aquells anys van apuntar que el personatge no tenia prou categoria intel·lectual com per donar nom al centre d'ensenyança. Brutal. En realitat seria batejat com institut Montsacopa –a instàncies del claustre de professors– el curs 1974-75. A l'amic Cabirol se li va dedicar el carrer d'accés a l'institut. No és el mateix, però és el que hi ha.

Els pioners. La primera junta directiva del centre la va dirigir Manuela Plana, l'esposa del llavors secretari de l'Ajuntament, Alexandre Cuéllar. Dos personatges tristament desapareguts, que deixaren una important empremta en el camp de la cultura olotina. La Manuela ha estat una professora que recorden molts alumnes amb especial simpatia. A la junta també hi havia la Neus Andrés, avui retirada, que és una persona molt estimada pels que la varen tractar, i Lluís Badosa i Conill, un bon amic, fill de Sant Joan les Fonts que, als pocs anys d'exercir a Olot, es traslladaria a la Universitat de Bilbao on ha estat docent fins a la jubilació, i on ha portat a bon port una important obra pictòrica que ha obtingut un ampli reconeixement en aquella nació. Els altres membres de junta serien Francisco Herrera i Juan Antonio Navarro. Tant els membres d'aquest com dels següents equips directius es queixaren repetidament del malt estat de l'edifici, que fou construït d'una manera barroera, com

per altra part era costum estesa en totes les edificacions paragovernamentals, en les quals era més el que s'amagava que el que s'hi posava.

El primer curs s'obria amb 284 alumnes i 16 professors. El canvi social i polític que s'oficià durant aquests finals dels 60 i primers dels 70, portaren també nous aires al camp de l'educació. El bon amic Joan Sala i Plana, que fou un dels professors que impartiria classes a l'institut, durant el que podríem dir-ne la segona etapa –primers anys 70–, m'explica que quan exerciren de mestres dos capellans joves i progressistes –mossèn Batalla i mossèn Mel–, es produïen curioses discussions entre membres seglars del claustre, que mantienien un conservadorisme afí al règim, i aquests dos capellans que apostaven per una obertura intel·lectual, política i social. Una mica el món al revés, però que explica que d'alguna manera l'ensenyament que s'impartia en aquell centre trencava definitivament amb el clima del pensament únic que imposava la dictadura, i ens il·lustra de com de ben segur va influir l'institut a la posterior obertura ideològica que es va produir a la ciutat, en la qual els professors hi tingueren un paper destacat. I és que només des d'un ensenyament lliure, s'accedeix a una societat lliure.

Quan escric que aquell institut mal construït, potser fet a contracor de molts, va ésser l'obra més important que va conèixer la societat en temps de la dictadura, crec que no exagero. Que em diguin quina altra obra ha tingut més incidència que aquest primer institut en la vida social olotina.

13 d'octubre de 1969, discurs inaugural de la directora Manuela Plana, al centre. A l'esquerra, Neus Andrés // PROCEDÈNCIA: Llibre *L'Institut Montsacopa. 40 anys*.

Ca les 'Hermanes' de Sant Feliu

DURANT 121 ANYS AL POBLE HI HAGUÉ UNA COMUNITAT DE GERMANES CARMELITES DEDICADES A L'ENSENYAMENT: VET AQUÍ EL TESTIMONI EVOCADOR D'UNES EXALUMNES

Josep Valls > TEXT // Pep Sau > FOTOGRAFIA

Ho he vist en d'altres ocasions: quan es troben, amb temps, algunes exalumnes de Ca les *Hermanes* –tal com a Sant Feliu de Pallerols anomenàvem tothom el convent i col·legi de les Carmelites–, surten records a dojo i de tota mena. N'hem parlat amb quatre exalumnes dels anys cinquanta i seixanta del segle passat.

La Inès Font porta un àlbum, per si de cas –diu– algunes no recorden bé l'uniforme. La cosa comença doncs amb allò més vistent de les fotografies, els uniformes: el de cada dia, el de mudar i la bata blava. Totes quatre –l'esmentada Inès Font, la Carme Busquets, la Dolors Massallera i la Carme Capdevila– estan d'acord a afirmar que les monges els van ensenyar allò que en deien urbanitat: presentar-se davant les persones, tractar la gent gran de vostè, correcció a taula a l'hora de menjar... però quant a coneixements culturals, la cosa era més aviat tirant a magra.

Labors, rosari... Carme Busquets recalca les labors: cosir, brodar, fer punta al coixí... i resar: el rosari cada dia, el trisagi, les celebracions del mes de Maria –maig– i del Sagrat Cor –juny. Parlant del mes de Maria, les altres tres –que són una mica més joves i van aconseguir algunes novetats o canvis– expliquen que durant el maig, es feia una mena d'instal·lació amb cintes penjades a

la paret, una cinta per a cada alumna, al capdavall de la qual hi havia enganxat un colom de cartró. A cada acció bona que feia una nena, l'*hermana* estirava la cinta amb el nom de l'alumna, i l'ocell pujava una mica. Quan alguna feia una falta o mala acció, l'ocell baixava. Era com una competició.

La Carme Capdevila va ser l'única de les quatre que estudià el comerç, recorda la conjugació d'algun verb en francès, i parla de l'escriure a màquina com si fos un luxe. La Dolors Massallera recita sencer el present d'indicatiu del verb *avoir*, i la Carme Busquets els rius de la península Ibèrica –en castellà. Totes

recorden la llista de les preposicions, les capitals d'Europa, les *cordilleras, cabos y golfos* de la geografia espanyola, i ho escriu així perquè és exactament tal com en parlen. La Inès Font, que té una gran memòria, declama aquesta llarga jaculatòria que resaven a mig matí: «*Toma mi corazón virgen, mi buena madre. Para descansar recurro a ti, estoy cansada de escuchar los vanos ruidos de la tierra, tu secreta palabra es tan dulce para mí, me gusta tanto de tu frente la corona inmortal, tu sonrisa tan dulce, tu mirada maternal... Madre: cuanto más te miro, más hermosa te encuentro. Yo vengo a depositar mi corazón sobre tu altar, tu sabes mi constancia, date prisa a tomarlo, puede ser que esta noche no sea ya el mío...*» –una jaculatòria llarguíssima que segueix encara recitant la Inès.

Només la Dolors Massallera diu que tenien una hora de classe setmanal de català. A part d'això, recorden que feien cada dia una hora de labor, resaven el rosari, que dirigien dues alumnes diferents, i que sovint no el podien acabar perquè es posaven a riure «com boges».

El 26 de febrer era santa Joaquina de Vedruna, la festa de la patrona. Un mes abans les alumnes portaven caramels, pega dolça, confits... que anaven posant dins uns pots de vidre que hi havia en una lleixa. I vet aquí que el dia de la santa ho havien de comprar. És clar que ja ho havien comprat a les botigues,

Una idea del notari

La iniciativa va ser d'un vilatà culte i ric, el senyor Ramon Sala i Bach, notari de Sant Feliu de Pallerols que, veient les necessitats del poble, dedicà part del seu patrimoni a procurar que s'hi instal·lés una comunitat de Carmelites de les dedicades a l'educació de nenes. Les monges arribaren l'any 1852, el mateix any ja s'obrí l'escola, i es va tancar el 1973. En aquest període de 121 anys, gran quantitat de nenes –la majoria– van passar per l'ensenyament religiós de les Carmelites. A més dels compromisos adquirits, el senyor Sala atorgà testament amb diverses clàusules i disposicions, destinades a mantenir l'ensenyament gratuït al poble per part de les «*Hermanas Terciarias de Nuestra Señora del Carmen*» ✎

però aquell dia ho compraven dels pots de vidre, i eren diners que es dedicaven a la festa mateixa, que acabava amb un bon berenar.

Les trapelleries. La Carme Busquets explica una estratègia per escapar-se una estona de classe. Dues o tres demanaven per anar al servei –que en deien *el excusado*– però anaven a can Manel, en un carrer de sortida del Firal. Era una botiga de taulell llarg, i al final de l'espai destinat a botiga hi havia el pis on vivia l'Amàlia. Cridaven: «Amàlia, Amàlia...!» I mentre trigava a venir, li agafaven un xiclet, regalèssia, pega dolça, bacallà esqueixat... que tenia sobre el taulell.

La picaresca era variada: la Carme Capdevila i la Inès expliquen que a mitja classe encenien d'amagat una cerilla i deien: «Ai, *hermana*, quina pudor de cremat... potser a dalt es cala foc... L'*hermana* marxava a mirar-ho, i nosaltres ben contents de quedar una estona a soles.»

Les assignatures eren: geografia, història d'Espanya, història universal, història sagrada,

llengua castellana, religió i matemàtiques. En aquesta última assignatura aprenien les quatre regles, feien problemes i *quebrats*, tot i que confessaven no haver sabut mai per a què servien els *quebrats*. I les labors: punt de creu, punta al coixí, vora foradada, llençols amb fistons, mitja, ganxet... Algunes es quedaven una hora més, i en deien 'anar a conferència'. Però, el record més viu que en té la Carme Busquets és quan a l'hivern, a l'hora de conferència, les feien anar a buscar foc amb un braser a una casa rica de Sant Feliu, la filla de la qual anava en aquella hora a fer labor i havia de tenir bona temperatura.

El gran tabú. Arriba un moment en què surt un tema que, en aquell temps, era un tabú absolut, oimés encara en col·legis religiosos: l'educació sexual. I queda ben clar que, d'això, res de res, de res. Ni al col·legi, ni a casa. Per dir-ho de forma col·loquial, tothom s'espavilava com podia. Però això no escandalitzava pas, ni aflora cap sentiment de rebuig o de queixa: elles ho tro-

ben –ho trobaven– normal. Per mesurar la que ja en podem dir repressió, la Carme Capdevila i la Dolors Massallera diuen que les van castigar perquè van anar a veure la pel·lícula *Duelo al sol*. La Carme Busquets, que era més de ball i no tant de cine, explica que els dilluns a primera hora, les *hermanes* ja sabien que ella i dues seves amigues habituals havien anat a ballar el diumenge, cosa que també els valia el càstig corresponent i, en aquest cas, setmanal o quasi.

Al final de la conversa, que ha durat més de tres hores, però que podia haver-ne durat deu i sense treva, els demano que cantin la cançó de la santa patrona. La lletra és aquesta: «*El veintiséis de febrero, día muy memorable, pues en nuestro instituto fundó nuestra santa madre. El árbol del instituto raíz tiene y humildad... la-la-la-la, de oración y sacrificio y fraterna caridad... la-la-la-la. Nuestra madre fundadora es la raíz principal, con su ejemplo da al instituto llena de vida un raudal. Nos quieren las hermanas niñas muy obedientes, modestas y aplicadas, modelo de virtud la-la-la-la...*» 🙏

A dalt i d'esquerra a dreta, l'Agnès Font, la Dolors Massallera, la Carme Capdevila i la Carme Busquets. Al detall, insígnia del col·legi de les carmelites que es posaven les alumnes al pit, els dies de festa, quan anaven a missa.

Les germanes Martín

QUATRE CURSOS A SANT ESTEVE DE LLÉMENA I UN A LLORÀ: ELS INICIS DE LES GERMANES FLORI I PILI MARTÍN BARRIOS, DE GIRONA, A LA DÈCADA DE 1960

Meritxell Daranas > TEXT

El dilluns, a les cinc del matí, les germanes Martín agafaven l'autobús de Girona en direcció a Sant Aniol de Finestres per anar a treballar. La Pili baixava a Llorà i la Flori, a Sant Esteve de Llémena. Era el curs 1961-62 i aquestes dues germanes es quedaven tota la setmana al poble on feien de mestres. Acabaven de treure les oposicions i arribaven a l'escola amb tota la il·lusió del món.

La Florentina Martín Barrios va néixer a Rebollo, Segovia, el 1937. Al cap de tres anys, va coincidir el naixement de la seva germana Pilar amb el trasllat de la família a Girona. La seva mare va insistir molt perquè estudiessin i li agraïen que les encoratgés a fer els estudis de mestra, feina a la qual han dedicat la seva vida professional. El repàs que ens

ofereixen el comencen justament a la Vall del Llémena.

El primer contacte. La Pili va arribar a Llorà—que defineix com «un poble escampat, muntanyós i amb molta aigua»—, amb tota la il·lusió per fer-hi de mestra. Hi havia d'estar un any, el primer. Hi va anar uns dies abans acompanyada del seu pare, per presentar-se a l'Ajuntament i conèixer el lloc on hauria de treballar. L'edifici de l'escola estava destrossat, les parets tremolaven de velles i ja l'havien advertit que hi havia *ratasses*. És per això que cada matí, quan arribava, clavava un bon cop de porta perquè, si n'hi havia alguna, marxés. D'aquest mal estat de l'escola, en va tenir un bon ensurt la mestra que havia de venir després: se li

va foradar un pis i va caure. Les males condicions de l'edifici, doncs, impediien que la mestra hi pogués viure. Al vespre se n'anava a l'hostal de Fontsabeu a dormir. El dinar, però, sí que se'l feia a dalt de l'escola, en un petit pis atrotinat i amb un fogó de petroli: «Un dia se'm van encendre els cabells, sort que els portava curts!»

A Llorà, la Pili era l'única mestra, tenia una vintena de nens i nenes. Recorda que el primer dia de classe—tenia 21 anys—es va haver de girar cap a la pissarra perquè se li escapava el riure amb totes aquelles cares que la miraven, les mateixes que, amb el bon temps, s'amagarien per veure la mestra que es banyava al riu amb *traje* de bany. Totes dues germanes estan d'acord que una mestra sol-

La Pili Martín, en una classe mixta, a l'escola de Llorà. Curs 61-62 // FOTO: Arxiu Pili Martín.

tera era motiu de taffereria en un poble petit com el que els havia tocat. De fet, a la Normal, ja els havien aconsellat que, si hi anaven en bicicleta, en baixessin una mica abans d'arribar al poble, per no ensenyar els genolls.

Sopar pa amb xocolata. A la Flori, la van destinar a Sant Esteve de Llémèna durant quatre anys. Allà compartiria l'ensenyament amb el senyor Josep Gómez. El mestre Gómez i la seva dona, la Pepeta, vivien a Sant Esteve i van donar molt bona acollida a la Flori. Ella vivia sola i passava els vespres a casa de la família del mestre. Quan tornava cap a casa, que ja era fosc, la senyora Pepeta sortia a la porta i no la perdia de vista fins que ella havia entrat al seu pis, damunt de l'escola de les nenes. Era un habitatge gran, i va tancar en clau totes les habitacions que no utilitzava. Passava por, i quan arribava a casa, el primer que feia era mirar sota el llit, després menjava una mica de pa amb xocolata; això era el seu sopar. La Flori explica que, quan va arribar al pis, no hi havia res i s'hi havia hagut de portar un llit i el llum de *carburo*.

A Sant Esteve, la Flori va viure el pas de l'escola vella a la nova, fet que va comportar una bona millora i disposar de pati; en l'antiga, el pati era la plaça. Ensenyava entre 20 i 25 nenes de sis a catorze anys. Alguna vegada, fins i tot, n'havia agafat alguna de més petita, «Senyoreta, no la vol?», li demanaven. Feien pàrvuls i tres grups. La Flori baixava a l'escola abans d'hora per escriure a la pissarra la feina de cada grup. Mentre les grans anaven treballant, ella anava fent llegir els parvulets. També l'hi ajudaven les alumnes grans a mida que acabaven la feina. No n'està segura, però li sembla que seguien el mètode Palau. Amb cinc o sis anys ja llegien totes. Després, estudiaven amb les enciclopèdies Àlvarez, on hi havia el més essencial, i també amb quaderns de llengua i de problemes. A les tardes,

els nens feien dibuix i les nenes, labors. Les tardes del dilluns, però, eren especialment desitjades, perquè les nenes s'esperaven amb il·lusió que la mestra els expliqués la pel·lícula que havia vist a Girona el cap de setmana.

Els alumnes de Sant Esteve i Llorà venien de famílies humils, la majoria masovers, que no volien ser pagesos com els seus pares. Tenien interès en l'estudi, i després es van anar espavilant per aprendre pel seu compte. Només alguns, pocs, podrien anar a Girona per estudiar-hi el batxillerat.

Han passat molt anys, però la Flori encara es recorda d'en Ramonito, el fill dels flequers de Sant Esteve; la gent del restaurant El Cabrit i famílies com la Salavedra o la del Molí Glòria, que l'havien convidada alguna vegada. «La gent de pagès no tenien gaire però era generosa, i quan mataben el porc, en portaven un tast a la mestra, un pollastre per Nadal...»

El bon temps. Els bons records d'aquests «anys macos» de la Flori i la Pili a la Vall de Llémèna, arriben, sobretot, quan s'acostava l'estiu. Els dies s'allargaven i, a les cinc quan s'acabaven les classes, la Flori anava al riu a pescar crancs amb algun grup d'alumnes de Sant Esteve: «Quin tip de crancs, fabulosos! La mainada els pescaven amb les mans, en sabien molt». També era a les acaballes del curs que els de Sant Esteve anaven d'excursió a Rocacorba a passar el dia, allà alguna vegada s'havien ajuntat amb

els de Granollers de Rocacorba. La Flori recorda especialment un any en què hi van fer un arròs, van pujar amb la casola, el conill, les cebes... El dijous gras també era un dia especial i solien anar a berenar a alguna font. «No ens passava pas pel cap que ens poguéssim passar res, que algun nano pogués caure... Mai vam tenir cap ensurt, eren nens molt obediènts, més aviat temorencs». D'altres activitats especials que recorden són les *alfombres* de Corpus i el mes de Maria: cada tarda tancaven les cortines perquè fos fosc i encenien les espelmes, passaven el rosari i cantaven. La Flori recorda la vergonya que va passar quan en un mes de maig, mossèn Esteve, un home simpatiquíssim, la va fer llegir en català i ella, acostumada a fer-ho sempre en castellà, va patir molt. I ja per acabar aquest enfilall de records la Flori explica com les nenes de Sant Esteve de Llémèna van fer la comunió solemne amb uns vestits ben especials: la Pepeta –la dona del senyor Gómez– era modista i va escriure a un dissenyador de Barcelona demanant-li uns models, va obtenir resposta i les nenes d'aquell any van fer la comunió solemne ben mudades.

La Flori i la Pili descabdellen anècdotes d'altres escoles que van seguir Llorà i Sant Esteve –Germans Sàbat, Vilanna, Vila-roja...–, els canvis en l'ensenyament a partir dels anys 80. Parlen de mètodes, de llibres... de tota una vida dedicada a l'ensenyament, que van estrenar a la Vall del Llémèna, fa més de 50 anys.

La Flori Martín, a la classe de les nenes de l'escola nova de Sant Esteve de Llémèna.
Curs 62-63 // FOTO: Arxiu Flori Martín.

M5

Primer torneig triangular de natació i waterpolo a la piscina natural de Basil. Hi prengueren part els equips del GEiEG de Girona, el Club Natació Banyoles i el Club Natació Olot. Amb gorret blanc els jugadors del Club Natació Olot i amb gorret negre els jugadors del Club Natació Banyoles.

ANY: 1955
AUTOR: JESÚS COMA
PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA.
COL·LECCIÓ 50 ANYS DEL CLUB NATACIÓ OLOT

M6

Sortida dels nedadors a la dotzena Travessia Tossols Basil, realitzada en el riu Fluvià al seu pas per la ciutat d'Olot.

DATA: AGOST DE 1964
AUTOR: JESÚS COMA
PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA. COL·LECCIÓ 50 ANYS DEL CLUB NATACIÓ OLOT

PATRIMONI I

PATRIMONI ETNOLOGIA

Forns de calç al Pla de l'Estany [pàg. 84-85]

GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

PATRIMONI ARQUITECTURA

El Solà, de Batet [pàg. 86-87]

JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]

PATRIMONI HISTÒRIA

Tortellà en flames [pàg. 88-89]

XAVIER PUIGVERT [Olot, 1966. Arxiver]

PATRIMONI NISSAGUES

Els Campolier, de Miànigues [pàg. 90-91]

JOSEP GRABULEDA [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

PATRIMONI GASTRONOMIA

Rostit de senglar a Canet d'Adri [pàg. 92-93]

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]

PATRIMONI MÚSICA

I per Pasqua, caramelles [pàg. 94-95]

ÀNGEL VERGÉS [Banyoles, 1968. Mestre i filòleg]

PATRIMONI FAUNA

La carpa [pàg. 96-97]

EMILI BASSOLS [Olot, 1965. Biòleg]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

La marialluïsa [pàg. 98-99]

ESTER SALA [Olot, 1973. Farmacèutica]

**Façana principal del
Solà, de Batet.**

FOTO: Josep M. Pararols.

La carpa

Durant el segle XX hi ha hagut un veritable tràfic de carpes amunt i avall; però avui, el major coneixement que es té dels processos ecològics fluvials, ho desaconsella

La carpa (*Cyprinus carpio*) és un peix que necessita poques presentacions. Robusta, soferta, longeva, al·lòctona... La seva àrea de distribució original està situada entre l'Europa de l'est i l'Orient proper. L'estima que sempre han sentit els pescadors per la carpa, materialitzada en forma d'introduccions, translocacions i repoblacions realitzades al llarg de tot el segle XX, ha provocat que hagi acabat estant present a totes les aigües continentals de Catalunya. A Espanya, sembla que fou introduïda a partir del segle XVII. Haurem vist carpes traient el nas per algun tram de riu d'aigües tranquil·les, escortant, en silenci, durant una estona, algun destre pescador, o assistint a les pesades dels concursos de pesca, on la carpa sol desenvolupar el paper de 'peça major'.

Estany de Banyoles. A l'estany de Banyoles la carpa hi arribà el 1910 de la mà del doctor Francesc Darder, veterinari, catedràtic de Zoologia i director del Parc Zoològic de Barcelona, del Museu Zoològic de Barcelona i dels laboratoris d'Ictiologia de Barcelona i Banyoles. El doctor Darder va utilitzar l'estany per satisfer la seva inquietud personal d'ex-

perimentar sobre l'aclimatació de diferents espècies exòtiques de peixos. Les carpes, i altres espècies de peixos al·lòctons llençades a l'Estany, eren motiu de satisfacció dels nombrosos pescadors que assistien a la Festa del Peix que es va celebrar a Banyoles del 1910 al 1916. D'ençà el 1910, la carpa no ha deixat de nedar a les aigües de l'Estany. Les fluctuacions que ha experimentat la seva població han vingut condicionades, sobretot, per la competència amb altres espècies de peixos. Algunes eren altament depredadores, com el luci (*Esox lucius*), introduït el 1954, amb el vist i plau del *Servicio Nacional de Pesca Fluvial y Caza* i l'Ajuntament de Banyoles, per frenar la proliferació de carpes. La voracitat del luci ens la recordava el malaguanyat taxidermista olotí Bartomeu Pairó, que en tenia un de disecat de 13,5 kg i explicava que, en el seu interior, en el moment de preparar-lo, hi va trobar, sencera, una carpa de 3,5 kg. Les darreres repoblacions de carpes a l'Estany, avalades administrativament, es van fer a la dècada dels 80. D'aquella data fins al 2005, alguna altra se n'hi ha tirat. De mica en mica, però, la població ha minvat, sobretot per manca de reclutament.

En els darrers anys, el Consorci de l'Estany, mitjançant un projecte europeu, LIFE, ha optat per treure-les totes. L'objectiu: intentar recuperar el primigeni equilibri ecològic pel que fa a les poblacions de peixos.

Riu Fluvià. En el riu Fluvià, la història de la carpa és similar. En el primer

quart de segle XX, els pescadors d'Olot i comarca que volien pescar carpes s'havien de desplaçar al riu Ter. Alguns agafaven el tren, que oferia descomptes als pescadors, i se n'anaven fins al Pastoral. D'altres, amb més capacitat per moure's, s'apropaven al Baix Ter. El 21 de juliol de 1913, aviat farà cent anys, l'aleshores president de la Societat Foment de Caça i Pesca d'Olot i comarca, el senyor José Artigas, va escriure una carta a la Il·lustre Junta Municipal de Ciències Naturals de Barcelona on manifestava l'interès dels socis fundadors de l'entitat per fomentar i conservar la caça i la pesca, i demanava ajuda per poder repoblar els rius de la comarca amb diferents espècies de peixos «*que fuesen susceptibles de desarrollo y reproducción.*»

Tot i que la carpa és més abundant a les zones baixes i mitjanes dels rius, els pescadors locals dedicaven importants esforços a intentar consolidar una població estable de carpes al Fluvià. El 1932 ja es pescaven carpes de les que foren tirades al riu, i a la premsa local apareixien mostres de reconeixement públic als pescadors que feien el gest de retornar-les a l'aigua.

El 1941, un grup d'entusiastes pescadors moguts pel 'buidatge' de peixos que, segons ells, va provocar l'aiguat del 1940, van mobilitzar-se per repoblar, de nou, el riu Fluvià amb carpes. Es van posar en contacte amb el senyor Pericay, un propietari de Pals, i el 15 d'octubre de 1941 van portar a Olot 3.000 carpes, les quals, després de ser exposades al públic en el llac del Parc Municipal –Parc Nou–, es

Carpes pescades a l'estany de Banyoles.

PROCEDÈNCIA: Consorci de l'Estany.

llençaren a la gorga de can Basil, aigües amunt de les fonts de Sant Roc.

Un any més tard, esperonats per l'èxit obtingut, van provar de reproduir carpes en dos indrets. Un era l'estany que van cedir amablement els pares escolapis. L'altre, la bassa de la bòbila de Sant Roc. En aquesta darrera es van criar carpes fins que es va desaiugar definitivament la bassa, el 1967. Abans de buidar-la, es van agafar els cent mil alevins i es van llençar al riu.

En la dècada dels 60 encara continuaven les excursions al Baix Ter per capturar carpes. Un dels grups que hi solia anar eren els membres de la Penya Escata, que formava part de la societat de pescadors d'Olot. En Miquel Vilarrasa, membre actiu de la penya, ho explica així: «Baixàvem una bona colla de membres de la penya amb un camió cedit per l'*Anónima de Transportes*. Un cop allà, a Pals, capturàvem totes les carpes que podíem, les carregàvem en uns di-

pòsits grans i cap Olot falta gent.»

En el Fluvià, els anys en què no es produïen riuades durant els mesos d'abril a juny, que és quan les carpes fan la fresa —posta dels ous—, les poblacions experimentaven un cert augment. Sense riuades que netegessin la llera hi havia més menjar per a la carpa que, com a bona omnívora, s'alimenta d'invertebrats, algues i detrits. A finals dels 60 i principis dels 70 hi va haver alguns anys bons per a la reproducció de la carpa, però l'interès per la seva pesca va decreïxer a causa del mal estat de les aigües. A mesura que els rius van anar millorant, es va anar recuperant la població piscícola però, aleshores, i degut a canvis socials, ja havia disminuït considerablement el nombre de pescadors.

El futur de la carpa. En el futur de la carpa, hi influeixen motius d'ordre ecològic. La reintroduïda llúdriga (*Lutra lutra*) i l'introduït visó americà (*Mustela vison*) s'alimenten de carpes. A més, també s'ha constatat com la tortuga de Florida (*Trachemys scripta elegans*), depreda les seves postes. Per altra banda, l'impacte negatiu que provoca la carpa sobre les espècies autòctones, com ho demostren diversos estudis científics, recomanaria la seva eliminació. El barb de muntanya (*Barbus meridionalis*) i la bagra (*Squalius laietanus*) en sortirien beneficiats. Però l'estima dels pescadors cap a la carpa és molt gran i la nova llei de pesca no ha recollit aquesta recomanació. El temps de les introduccions i del transport de peixos amunt i avall hauria de passar a la història. En el Fluvià, com passa a la majoria de rius de Catalunya, hi ha més espècies forànies que autòctones. Avui ja no és justificable llençar al riu qualsevol espècie que sigui atractiva per pescar. És millor treballar per recuperar la qualitat biològica dels rius i el seu equilibri ictiològic, prescindint de tanta i tanta repoblació.

Membres de la Penya Escata, a les fonts de Sant Roc d'Olot, després de buidar un camió de carpes i llençar-les al Fluvià. Octubre de 1960.

PROCEDÈNCIA: Miquel Vilarrasa.

Palol de Revardit

UN VIATGE ÍNTIM

Si un dia d'hivern un viatger arriba a Palol de Revardit per la carretera de Camós i s'atura al cim de can Redreça, just davant de l'antic restaurant Els caçadors, veurà un poblet endreçat com de postal, amb un edifici prominent, el castell. Si un dia d'hivern el viatger sóc jo i qui m'acompanya és el meu pare, en Ramon Xargay i Xargayó, no hi ha millor entrada que aquesta carretera per un viatge cap a la meua infància de festes majors i matances del porc a la casa pairal, cap a la seva infància de poble rural, brut, dur, amb la duresa d'una incipient postguerra, de la por als maquis, de la pudor de fems i repressió.

Segons explica l'historiador Guerau Palmada, «l'antic castell medieval de Palol de Revardit fou aixecat en un turonet que domina des de tramuntana el pla de la Banyeta, i controlava l'antic camí que, des de la vall del Terri, s'enfila fins al coll del puig d'en Carrer, per davallar cap a Santa Maria de Camós, el poble de Corts i l'inici de la vall de Pujarnol. El castell fou estratègicament situat en un pas estret davant del puig de Mont-Rodon i la muntanya d'en Vila, un indret on és del tot obligat creuar el riu Revardit. Dalt del castell, es pot resseguir el curs sinuós del Revardit, que neix a la vall de Biert, a peus de la serra de Pujarnol, i que aboca les seves aigües al Terri.»

El castell acaba de ser restaurat amb finançament europeu i sota el progra-

ma 'Viure el poble' del Departament de Governació de la Generalitat de Catalunya. Ara es veu un edifici repolit, d'una bellesa afectada, més pròpia d'una superproducció americana que no pas d'un poble com Palol. En una de les habituals paradoxes de la història, un edifici que havia estat senyorívol, mascle i guerrer esdevindrà un espai de convivència i de servei al poble: un espai per a exposicions a la planta baixa, arran de l'entrada de l'església de Sant Miquel; un espai per a la gent gran, a peu pla de l'entrada per la cara nord; un espai per a la interpretació del castell i el poble; i, al pis més alt, des d'on hi ha la millor vista, una zona de trobada per al jovent.

Programa 'Viure el poble'. Parlem amb en Mingo del Castell, a qui, amb el seu germà Pepet, acaben d'entrevistar per recollir documents pel dia de la inauguració del castell reformat. Curiosament, una de les primeres coses que comenta en Mingo és que ben aviat va marxar de casa seva, poc després de la comunió, deixant sense escolà al capellà, va agafar «un farcellet, només un farcellet» i cap a Banyoles, tot passant per can Quaranta, Corts i Camós. La carretera per la qual hem arribat al poble encara no hi era. Una altra paradoxa: sota el rètol del programa 'Viure

el poble' quasi la primera informació és la d'un senyor que va haver de marxar-ne. Al voltant del castell hi ha l'actual Ajuntament, les antigues escoles, can Fèlix, antic hostal –jo encara hi recordo pagesos endiumenjats asseguts als costats de la porta amb vermouths (eren uns gots alts i d'un líquid vermell fosc) i una tapa d'olives, el diumenge de Sant Miquel–, la rectoria i can Carrer. Aquesta imatge festiva poc coincideix amb la que té el meu pare, molt més rica en matisos i, és clar, en records. Ell hi veu el trenc que s'hi va fer a sobre la cella esquerra un dia sortint de l'església: enlloc de baixar per la rampa, va saltar... i es va esbardellar el cap. Hi veu –més difuminat perquè hi assistí els anys justos per aprendre a llegir i a escriure i a cantar el *Cara al sol*– les classes amb el mestre, les llargues caminades, fes fred o pluja o vent o sol roent, des del veïnat de la Banyeta. Hi veu les hores cantant al cor de l'església, fent d'escolà, acompanyant el rector amb la sal a beneir els casolots per Pasqua, a canvi d'ous. Encara hi sent el fred i la por quan tornava, de fosc, cap a casa. I l'angúnia que flotava en l'ambient quan un diumenge no es podia anar a missa i el capellà requeria explicacions...

Però avui és un dia d'hivern i sonen les campanes, les mateixes que van

XAVIER XARGAY. Banyoles, 1962. Llicenciat en filologia i professor de secundària
PERE DURAN. Banyoles, 1967. Fotògraf. JOSEP CURTO. Banyoles, 1971. Fotògraf.

A dalt, el nucli de Palol, on destaquen l'església i la torre del castell // FOTO: Pere Duran. A l'esquerra, el pou de glaç i, a la dreta, el Revardit // FOTOS: Josep Curto.

una mirada en el paisatge

JOSEP VALLS TEXT

JOAN JUANOLA FOTOGRAFIA

La font de la Salut

La visió del santuari de la Salut de Sant Feliu de Pallerols, aparentment edificat al cim de la muntanya a 1.100 metres d'altitud, forma part del paisatge vilatà i cap santfeliuenc no es podria imaginar aquesta muntanya sense l'edifici que, vist des de poble, la capça. Allunyant-se només una mica del nucli urbà, baixant cap a les Planes o anant cap a la Vall d'en Bas, ja es veu que el santuari no és al cim de tot, sinó ubicat en un relleix inferior que permet la visió des de Sant Feliu, de manera que si fos al bell cim no es veuria.

Per als autèntics vilatans –si es pot dir així–, és pràcticament impossible pensar que es pot pujar al santuari sense anar a veure la Mare de Déu dins el seu cambril. Creients o descreguts, tots els que hi pugen entren al temple, encara que només sigui a *fer un tit-tat*, expressió tanmateix que només he sentit dir en aquesta concreta vall, expressió indicadora d'una visita o trobada breu i/o amb pressura.

Pujar-hi i sortir al balcó obert sobre el paisatge és una gran lliçó de geografia aplicada. El panorama que

abasta la mirada és tan immens com impressionant. Per a una bona coneixença a qui hi està interessat, els pics, les muntanyes i els principals accidents geogràfics són indicats amb ratlles, seguint l'horitzó i els contorns en un panell de ferro instal·lat en un racó de la balconada, que hi va fer col·locar mossèn Borrell, antic capellà custodi. El Pirineu, majestàtic i elegant, tanca l'espectacle pel nord, a la nostra esquerra, i ben bé davant queden en exposició solemne, en diverses serralades, el Bassegoda, la Mare de Déu del Mont, Finestres i Rocacorba. A la dreta apareix el seguit muntanyenc de les Gavarres, sovint coronades d'un seguit de núvols més o menys esparsos i arrodonits sobre l'ondulant carena, que la gent de la Bisbal i rodalies en diuen 'els rosaris de Tossa'. S'endevina el pla de Girona, ara amb unes ratlles de boira blanca continuada, immòbil, quasi irrompible. Darrere el massís de Rocacorba enllà, s'hi suggereix la gran plana empordanesa i a l'horitzó de davant dels ulls, a l'última llunyania, el tancament de la dita plana per llevant, que és la continuació de les Albe-

JOSEP VALLS. Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor
JOAN JUANOLA. Olot, 1962. Fotògraf

res amb la serra de Verdera i el Pení ja a sobre el mar de Roses. Però aquest tast de mar només és visible en dies molt clars, quan bufa la tramuntana i el converteix en una ratlleta blanca i lluent, aparentment lligada entre el puig Rom i el Montgrí, la famosa muntanya que a l'Empordà en diuen del bisbe mort.

Ben bé sota el balcó-mirador, com arraulit i aixoplugat, Sant Feliu sembla un poble de pessebre, encerclat per les immediates muntanyes de Puigsacreu, la serra de les Medes, Sant Salvador de puig Alder, puig Cornedor, la Llosa del Rei, el Calvari, el castell d'Hostoles... Les valls de Sant Miquel de Pineda i Sant Iscle de Colltort es mostren fistonejades de masos habitats, o no, amb els respectius quintars, i el pla dels Bastons s'endinsa cap al nord-est perllongant la plana que conté el poble. La ratlla del riu Brugent, que baixa des d'aquesta mateixa muntanya de la Salut, on neix, és marcada en tota la vall per un seguit sinuós de plàtans, pollancre, verns i acàcies.

La tradició diu que cap a mitjan segle disset, quan nombroses tempestes assolaven la vall d'Hostoles, un pagès del mas Carbonés col·locà una imatge de la mare de déu sota una balma en el paratge conegut com les Roques del Claperol, en la bifurcació del camí ral d'Amer a Vic i de Sant Feliu a Rupit. En el lloc hi havia una font d'aigües que es creien curatives, i d'aquí prengué nom el futur santuari: Mare de Déu de la Font de la Salut.

Durant la Guerra del Francès el santuari patí greus destruccions, però al mateix segle dinou tot plegat es consolidà definitivament com a centre de pelegrinatge. S'hi feren habitacions per acollir fidels (1832), s'en-

«Durant la Guerra del Francès el santuari patí greus destruccions, però al mateix segle dinou tot plegat es consolidà definitivament com a centre de pelegrinatge»

ment tristos: passaven els anys i ràpidament les bardisses ho anaven envaint tot, tot restava tancat, mut, aclofat, abandonat. I vet aquí, altra vegada encara, que el 1992 s'iniciava una rehabilitació que comptà amb el treball voluntariós de molts vilatans, i l'indret tornava a recuperar l'esplendor de temps passats, ara amb un nou segell turístic de qualitat remarcable.

El millor temps per pujar-hi és la tardor —opinió o gust personal, i per tant ben discutible—, quan la fageda presenta tot el seu esplendor, la maduresa plena, l'esclat colorístic que costa d'imaginar si no es comprova *in situ*. Arribar a la Salut en plena tardor, quan els faigs són de color vermell quasi encès, és fer-ho a través d'un autèntic túnel de brancam entrelaçat com un arabesc, únic a tota la contrada. El record del poeta Guerau de Liost i la seva *Muntanya d'ametistes* —«la Divina Comèdia vegetal», deia Josep Pla—, és inevitable:

*Amb son fullatge trèmul, net,
ben altrament, el faig somriu,
més joguinós que massa dret,
car és d'un gòtic renadiu* ♣

grandí l'església (1847), s'amplià i embellí el cambril de la Mare de Déu (1856), i es construí la façana d'estil neoclàssic (1862). A partir d'aquí tot anà millorant i creixent: es van construir porxos, galeries i miradors, es condicionà l'espai exterior, arribà l'aigua i l'electricitat, s'asfaltà la carretera, s'hi instal·là el telèfon...

Però vet aquí que l'any 1984 es tanca l'hostatgeria i només queda oberta l'església, on es celebra una missa els diumenges i prou. Els santfeliuencs ens sentirem greument decebuts i especial-

Pel comtat de Besalú

PER LA PETITA SERRA D'OSSINYÀ ANIREM DEL MIRADOR DE PUIG CORNADOR AL SANTUARI DE SANT FERRIOL, SENSE ALLUNYAR-NOS GAIRE DE LA VALL DEL FLUVIÀ

Joan Pontacq > TEXT I FOTOGRAFIA

Besalú, que havia estat la capital del seu extens comtat entre els segles VIII i X, actualment té un terme municipal molt petit. En l'excursió que us proposem, tot i que la sortida i arribada serà a Besalú, caminarem majoritàriament per terres de Sant Ferriol, municipi d'extensió gairebé nou vegades el de Besalú, però amb menys de 300 habitants –a meitats del segle XIX en tenia uns 1.200.

Sortim del pont Vell de Besalú, creuem l'aparcament per a cotxes i seguim els senyals que ens fan anar cap a Sant Ferriol. Encara de pla passem per davant de la Creu, monument que els lliberals aixecaren en memòria de 53 persones afusellades pels carlins l'any 1874. Canvien els noms i les dates, però les guerres sempre es cobren el seu tribut.

Pugem, i a l'alçada de can Candell deixem la carretera de la dreta, que serà el camí de la tornada. Caminem

pel pla del Candell i sortim del terme de Besalú per entrar al de Sant Ferriol. Passem per sota del mas Pitre, el rodegem i, ara ja per corriol, comencem a pujar. Al moment som a la font de l'Ametller. Un espai ample, que ben segur ha viscut èpoques més glorioses. La font havia subministrat aigua potable a Besalú abans dels anys trenta del segle passat.

Aquí deixem, a l'esquerra, els senyals blancs i vermells del GR-2 i pugem encarats cap a ponent, seguint sempre la traça principal que encara conserva diversos trams empedrats. El roure domina en un sotabosc farcit de marfull. El camí l'utilitzava la gent de Besalú per anar a treballar els camps propers a la casa de l'Ametller. Al cap de mitja hora assolim el collet de les Tres Pedres. Pugem a l'esquerra, ara per una pista força malmesa. Aviat encalcem la pista de cotxes per anar al

Sagrat Cor i els senyals grocs de la xarxa de senders d'Itinerànnia. Anem cap a la dreta. El camí flanqueja pel bac, amb bones vistes sobre la muntanya del Mont. Un quart d'hora més tard i en el collet de la Serra, deixem la pista i ens enfilem per la dreta per un corriol ben fressat.

Un bon mirador. Puig Cornador –451 metres– és un bon mirador de les terres empordaneses fins la serralada piri-

nenca. Diu la llegenda que era un punt de guaita i s'avisava la vila comtal amb el so d'un corn. Als peus tenim Besalú i la vall del Fluvià. La devoció religiosa de la família Ferrer va fer aixecar, l'any 1900, aquesta capella, d'estil neogòtic, dedicada al Sagrat Cor. L'aplec se celebra la setmana següent a la vuitada de Corpus.

Marxem cap a migdia pel camí carreter d'entrada al recinte. Al cap de poc recuperem la pista deixada en el collet de la Serra i la seguim cap a la dreta. Al cap d'uns quatre minuts trepitgem coll de Bruc, una marcada creuera de camins. Abandonem les marques grogues, que continuen per la pista, i ens enfilem pel corriol que surt a la seva esquerra. Ràpidament pugem fins a assolir el capdamunt de la serra d'Ossinyà –504 metres. En documents del comtat de Besalú de l'any 978, surt amb el nom de *serra de Ursiniano*.

Anem força de pla per l'emboscada carena, on predomina el cirerer d'arboç. El carbó de la seva fusta era apreciat pels ferrers perquè donava més temperatura. Observem que, com arreu, el pi cedeix terreny a l'aulina. Deu minuts més tard, quan creuem una placeta plena de fòssils –nummulits i alveolines–, passem a caminar pel vessant de *solei*.

En el coll de Bet, retrobem i seguim cap a l'esquerra la bona pista de cotxes –i les marques grogues– que passa pel coll de Bruc. Tres minuts més i passem pel costat de la fontica de Planells

La capella dedicada al Sagrat Cor.

SORTIDA I ARRIBADA L'entrada de migdia del pont Vell de Besalú

DISTÀNCIA Uns 13,9 Km

TEMPS DEL RECORREGUT 1 hora fins al puig Cornador, 1 hora 36 minuts fins al coll de Bet, 2 hores 5 minuts fins a Sant Ferriol, 3 hores 14 minuts fins al pont Vell

PUNT MÉS ALT Serra d'Ossinya, a 504 metres

UNA ÈPOCA PER FER-LO

Primavera, tardor i hivern

ELEMENTS D'INTERÈS El puig Cornador, el santuari de Sant Ferriol i la font de Planells

ALTRES DADES És recomanable completar l'excursió amb la visita al conjunt monumental de la vila de Besalú. A

l'ajuntament de Sant Ferriol trobareu més dades sobre els fets del juny de 1953

—esquerra—, normalment seca i amagada per la vegetació.

La font de Planells i el santuari. A la següent creuera de carreteres baixem cap a la dreta i ens encarem cap a tramuntana, en direcció a Sant Ferriol. Abans però, paga la pena pujar, per l'altra carretera, fins el paratge de la font de Planells que és molt a prop. L'entorn és bonic. Setis i banc de pedra, la mina de la font i l'ombra dels arbres, conviden a fer-hi parada. Però aquest espai agradable va ser nefast per a Joan Panyella, Àngel Moreno i Ramon Solsona, militants del PSUC, que el 22 de juny de 1953 hi van ser morts per la Guàrdia Civil de la caserna de Besalú. L'aigua de la font alimentava la propera casa de can Badia.

De nou a la creuera de carreteres, anem ara per la que s'encara cap al Pirineu. Obviem el camí a can Badia i el corriol d'accés a les runes de can Planells. Anem baixant per una pista desdibuixada i per trams de camí vell, sempre seguint les marques grogues. Passem fregant les runes de la casa de l'Om i aviat arribem a l'entrada

del conjunt del santuari de Sant Ferriol, en l'antic veïnat de Fornells —Fornellos, l'any 978.

L'edifici actual és dels segles XVI i XVII, època del seu màxim esplendor —va arribar a tenir fins a 51 estades a l'hostatgeria—. Va estar habitat fins a la guerra civil del segle passat. El capellà feia de mestre a la mainada del veïnat. Una font molt ben avariada data del 1649. Darrere l'església s'aixecava can Bep. L'any 1983 es va començar la seva restauració. L'aplec se celebra el segon o tercer diumenge de setembre.

Marxem pel camí que passa entre la plaça del Pedró —creu de ferro— i el mur que fitava el recinte del santuari. Ràpidament perdem alçada, per bon camí vell, a trams empedrat. Creuem diverses vegades la carretera dels cotxes fins a una bifurcació de pistes, ja a prop del Fluvià. Per l'esquerra anirem cap al Molí Nou. Hem d'anar cap a la dreta per la ben arreglada pista forestal. Al moment passem per davant de les parets de la cabanya del Viver, on es guardaven els estris del camp de la gent que treballava les hortes de can

Lladrera, a sota nostre i aperduades.

Sempre de bracet del riu anem passant per les runes dels Casals; el torrent del Ginebre —on durant la darrera república s'hi feren pous per abastir d'aigua la vila de Besalú—; la Teulera —encara són visibles a peu de camí les arcades dels forns—; el pla de can Costa i la casa, un xic enretirada, que li dona nom; el càmping de Besalú —on tornem a entrar al terme municipal de Besalú— i les quadres del mas Pitre. Pel corriol de l'esquerra podem baixar, en cinc minuts, a la gruta de la Mare de Déu de Lourdes, al costat del Fluvià. Fou aixecada pels darrers monjos benedictins del monestir de Besalú (1909-1928) que venien fugits del monestir occità d'Encatcat, a França. Quan a les cases de muntanya s'hi vivia, diverses passereres permetien passar el Fluvià per diversos llocs: el passallís del Molí Nou, el pas de la Guixera o de can Lladrera —fins per allà el 1950 hi havia un pont per als carros—, el pas de can Costa...

Aviat recuperem el camí de l'anada, a prop de can Candell, i desfem camí fins el pont Vell de Besalú.

A l'esquerra, el monument que recorda els tres militants del PSUC morts per la Guàrdia Civil, l'any 1953. Al detall, la font de Planells.

catalunya

m'agrada

compartir

llocs que en posen
LA PELL DE
GALLINA

Club
experience

Compartir
les millors experiències
de Catalunya
amb tu!

magradacompartir.catalunya.com/clubexperience